

ПІДГОТОВКА ОРГАНІЗАТОРІВ ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ

(з досвіду діяльності курсів 20 – 30-х років ХХ століття)

Постановка проблеми. За період незалежності України досить стрімко і впевнено розвивається система підготовки педагогічних кадрів: державою визначено нові пріоритети розвитку освіти, формується відповідна база, оновлюється зміст освіти, змінюється мережа навчальних закладів. Особлива увага приділяється якісній підготовці педагогічних кадрів, оскільки в сучасному суспільстві виховання молодого покоління потребує індивідуального оновленого підходу. Нині нагальною потребою в здобутті якісної освіти та професійної підготовки педагогів стає пошук нових форм та методів. Як свідчить аналіз наукових джерел, важливе значення для сучасної освітньої практики має історико-педагогічна спадщина. Зокрема, актуальним та доцільним є аналіз досвіду роботи курсів підготовки організаторів дитячого руху в Україні 20 – 30-х років ХХ століття.

Аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури засвідчує широкий інтерес науковців до проблеми. Так питання професійної підготовки педагога та її взаємозв'язок із дитячим рухом досліджували Л. Алієва, І. Гордін, Г. Іващенко, Т. Курганова, Р. Охрімчук, С. Харченко та ін.; готовність студентів до роботи з дитячими організаціями вивчали С. Бобришов, В. Лебединський, Р. Єрьоміна, С. Тортаєв та ін.; проблеми формування професійної майстерності вожатого, піонерського співробітника стали предметом наукових розвідок А. Деркач, Н. Загузова, К. Зикової, З. Леонової, Є. Соколової, Л. Суринової, Л. Яковлевої та ін.

Як свідчить аналіз історико-педагогічних джерел, важлива роль у підготовці організаторів дитячого руху в Україні (20 – 30-х років ХХ століття) належала курсам, школам вожатих, семінарам, де майбутні педагоги поглиблювали свої знання, розширювали свій світогляд.

Мета статті – здійснити аналіз програм обласних і окружних курсів підготовки організаторів дитячого руху в Україні у 20 – 30-х роках ХХ століття.

Російська дослідниця І. Руденко виокремлює три етапи розвитку системи підготовки педагогів-організаторів дитячого руху: 1) 10-20-ті роки ХХ ст. (передумови створення системи, перший досвід підготовки добровольців скаутських загонів); 2) 20-ті роки ХХ ст. (розробка та запровадження форм підготовки керівників піонерської організації); 3) 30-80-ті роки ХХ ст. (позитивні традиції в підготовці організаторів дитячого громадського об'єднання у ВНЗ, училищах, профільних класах загальноосвітньої школи, на базі спеціально створених позашкільних закладів (Будинків та Палаців піонерів, Всесоюзних таборів) тощо [8].

На думку Н. Коляди, історіографічний аналіз даної проблеми підтверджує наявність різних поглядів, точок зору щодо ефективності тих чи інших форм підготовки організаторів дитячого руху. Вона зазначає, що всі названі форми були ефективними, але кожна – свого часу. Тому при їхній оцінці слід враховувати, як мінімум, два фактори, які були визначальними при виборі комсомолом тих чи інших форм підготовки піонерських кадрів: по-перше, історичний етап соціального, економічного, політичного розвитку суспільства; по-друге – етап розвитку самого дитячого руху, піонерської і комсомольської організацій та системи державної освіти. Оскільки зі змінами в суспільстві, державі, освітній системі одразу відбувалися зміни форм підготовки комсомолом організаторів (керівників, вихователів) піонерів – на зміну старим формам, які ставали неефективними, приходили нові, відповідні часу [5].

Аналіз історико-педагогічних джерел засвідчив, що у 20 – 30-х роках ХХ століття найбільш поширеною формою підготовки організаторів дитячого руху в Україні були обласні та окружні курси.

Основними завданнями обласних і окружних курсів були: підготовка організаторів до практичної роботи з питань теорії й практики дитячого руху; ознайомлення з педолого-педагогічними та суспільно-політичними поняттями того часу; налаштування курсантів на самостійну роботу з метою підвищення

кваліфікації (самостійна та колективна робота над книгою, записування опрацьованого матеріалу (тезування, конспектування) і т.п.). Мета курсів – надати організаторам основні ази, поняття, навички щодо роботи в галузі дитячого руху.

Відповідно до програми термін роботи обласних курсів був розрахований на 1,5 місяці (38 навчальних днів та 7 днів відпочинку). Кожний навчальний день включав 7 навчальних годин. Усього програма включала 266 годин, у які не входила ранкова фізична зарядка, що проводилася кожного дня. Однак термін роботи курсів міг зменшуватися і збільшуватися, тоді години в навчальному плані врегульовувалися для опрацювання вибіркових тем, але кількість питань для опрацювання залишалася незмінною [7, с. 4].

Організаційна структура курсів (керівництво, самоорганізація і т.п.) залежала від складу курсантів, які розбивалися на дві групи (міські та сільські), очолювані керівниками. Групи у свою чергу ділилися на ланки по 6 – 7 осіб, серед яких обиралися вожаті та секретарі маленьких колективів.

Основним керівним органом курсів була рада, яка організовувала всю навчальну та господарську роботу. До складу ради входили: завідувач курсів, керівники груп, вожаті та секретарі ланок.

Навчальний план обласних курсів складався з таких циклів та частин:

1. Організаційна нарада (ознайомлення з навчальним планом і програмою, поділ на ланки) – 2 год.
2. Вступний курс (методика розумової праці) – 4 год.
3. Суспільно-політичний цикл – 23 год.
4. Педолого-педагогічний цикл – 24 год.
5. Теорія і практика дитячого руху – 212 год.

Можна зазначити, що велика кількість годин присвячувалася теорії і практиці дитячого руху, тобто курсанти вивчали основні етапи розвитку міжнародного дитячого руху, історію дитячого руху в Україні, зміст і методики роботи загону та ін. Більшу частину годин виділяли на практику курсантів із дитячого руху (76 год.); керівництво дитячими організаціями (56 год.); для звіту та підсумкової конференції відводилося 4 години.

Навчальний план окружних курсів був розрахований на 30 днів, з них 25 – навчальних, по 8 годин щоденно (200 годин). План включав такі розділи: організаційні зібрання, ознайомлення з навчальним планом, методи роботи курсів – 2 год.; суспільно-політичний цикл – 15 год.; педолого-педагогічний цикл – 15 год., система, зміст, методика роботи загону – 70 год.; запитання керівництва – 10 год.; практикум із фізичної культури (25 год.), з трудового навчання і техніки, з сільського господарства (30 год.), з творчості (30 год.); підсумкова конференція – 3 год. [7; 1; 3].

Отже, аналіз та порівняння навчальних планів обласних та окружних курсів дає підстави стверджувати, що практична підготовка організаторів дитячого руху, від якої залежала якість відносин педагога з молодим поколінням, була основною ланкою в змісті роботи курсів. Засвідчує цей факт, зокрема, кількість годин, яка відводилася на практичне навчання.

Практична підготовка полягала в тому, що курсанти не тільки навчалися працювати, але й вивчали методи, набували вміння застосовувати їх у галузі дитячого руху. Курсантів прикріплювали на довгий час до загону для проходження практики, однак такий метод у досліджуваній період себе не виправдав, тому що слухачі за короткий термін навчання не встигали пройти всіх видів практики. У зв'язку з цим навчання періодично поєднувалося з практикою, під час якої курсанти досліджували загани тільки з окремих питань – тих, які виникали під час навчання. Для слухачів проводили практикум за відповідними напрямками (технічний, сільськогосподарський і т.п.) у відповідності до видів курсів (промислових чи сільських, та ін.), тим самим скорочуючи дану роботу.

Як і в сучасних умовах підготовки педагогічних працівників, так і у 20-х роках ХХ століття відповідно до навчальних планів підготовки організаторів дитячого руху в Україні розроблялися програми. Проаналізувавши ряд програм підготовки організаторів дитячого руху, ми виокремили їх основні етапи та змістове наповнення:

- *перший етап* – вступний курс, так звана «методика розумової праці» (4 години) – складався з однієї теми та так званого «методу проробки» і списку

літературних джерел. Зміст теми вступного курсу «Гігієна розумової праці» включав у себе: норми робочого часу, режим дня, чергування роботи й відпочинку, облаштування та умови праці. Методика розумової праці мала на меті навчити курсантів мистецтву слухати, готуватися та проводити звіти й лекції; читанню книг і газет, записуванню, конспектуванню та тезуванню їхнього короткого змісту. «Метод проробки» проходив на двох заняттях по 2 години: одне проводилося у вигляді бесіди, а інше – практичної роботи. Курсанти спочатку звітувалися, складали план звіту на тему, поставлену викладачами, а згодом застосовували свої знання та здібності в практичній роботі. Для якісної підготовки до цієї частини програми була рекомендована така література: Нейштадт і Лебединський «Гигиена общественного работника», М. Лядов «Как работать с книгой», А. Коровенко «Первые шаги по самообразованию вожакого», І. Ребельський «Азбука умственного труда», П. Керженцев «Организууй самого себя», Н. Крупська «Чему и как учиться» [7, с. 15; 6].

- *другий етап* – суспільно-політичний цикл (20 годин) передбачав ознайомлення курсантів зі звітами представників обласного ВКП(б), ВЛКСМ, опрацювання матеріалів, літературних джерел, підготовку до відповідей на питання та участь у підсумковій конференції [7, с. 15-16].

- *третій етап* – педолого-педагогічний цикл (24 год.) складався з 5 тем (по 6 годин кожна), «методу проробки» до кожної теми та списку літератури. Перша тема передбачала вивчення питань виховання, класової боротьби та її відображення у виховній роботі; предмет та завдання педагогіки; педагогічного виховання за Марксом, Енгельсом, Леніним. «Метод проробки» до цієї теми (1,5 години) включав лекції, самостійну роботу курсантів, яка полягала в читанні літератури та підготовці відповідей на такі запитання: що таке педагогіка; основні завдання марксистської педагогіки; що таке політехнічне виховання; роль і значення соціального середовища та виховання дитини.

Друга тема присвячувалася системі соціалістичного виховання, дитячому руху та його ролі в системі соціалістичного виховання; школі та піонерському руху, їх спільному та відмінному в досягненні поставленої мети; перспективам

розвитку школи та дитячого руху. «Метод проробки» до цієї теми включав 1,5 години лекцій, самостійної роботи курсантів, що передбачала підготовку відповідей на ряд запитань.

Третя тема передбачала вивчення таких понять: педологія як наука, предмет педології та її завдання, зв'язок педології з педагогікою, середовище й організм, середовище і поведінка, роль і значення соціального середовища та виховання. «Метод проробки» до третьої теми включав одну годину лекцій та передбачав підготовку відповідей на такі запитання: навіщо вожатому потрібно вивчати педологію? Чим займається педологія? Який зв'язок між педологією і педагогікою? В чому виявляється вплив середовища на виховання дітей?

Четверта та п'ята теми були присвячені соціально-біологічним, віковим та статевим особливостям дитини, особливостям розвитку й поведінки хлопчиків та дівчаток, педологічним основам суспільної роботи, праці та іграм дітей, соціально-політичним поглядам дітей, інтересу дітей до різних видів діяльності. «Метод проробки» до цих тем включав 3,5 годин лекцій та підготовку відповідей на відповідні запитання. У кінці вивчення кожної теми проводилася звітна конференція.

До кожної теми пропонувався перелік літератури, який слухачі опрацьовували самостійно, зокрема праці: В. Шульгіна і М. Крупеніної «В борьбе за марксистскую педагогику», В. Шульгіна «Маркс и Энгельс в их педагогических высказываниях», «Педагогические высказывания Ленина», Н. Крупської «Трудовая политическая школа и производственная пропаганда», Корольова і Раскіна «Воспитательные задачи школы», «Школа и деткомдвижение», Глезера «Подросток», А. Залкінд «Половое воспитание юных пионеров», Ф. Корольов, І. Фільцер «Что должен знать вожатый пионеротряда», Івантер «Педологическое обследование ребенка и детколлектива» [7, с. 17 – 20; 6].

- *четвертый этап* – теорія та практика дитячого руху (212 годин) складався із вступної частини (20 годин), до якої входило 4 теми; змісту роботи загону (42 години) – 9 тем; методики роботи загону (18 годин) – 3 теми та 3 завдання; практики курсантів із дитячого руху (76 годин). До кожної теми була

запропонована література та так званий «метод проробки». Вступна частина даного етапу ознайомлювала слухачів з історією дитячого руху до революції в Росії та зарубіжних країнах, причинами виникнення дитячого руху, його сучасним станом у різних країнах та завданнями на майбутнє, а також низкою інших питань (принципи побудови піонерської організації, закони піонерів, об'єднання піонерів у школах, принципи системи роботи дитячого руху, тощо). «Метод проробки» до даних тем включав лекції, самостійну роботу курсантів, яка передбачала підготовку відповідей на запитання: у чому полягають причини виникнення дитячого руху? На які основні етапи можна розбити дитячий рух за кордоном? Які завдання поставлені перед дитячим рухом у країнах капіталізму? Чому піонерська організація не повинна будуватися за типом організації дорослих? та ін. Рекомендованою літературою для самостійної роботи були такі джерела: матеріали першої Міжнародної конференції з серії книг «В дни слета», «Мировая пионерия», «Наказ слета», «Законы пионеров», «Станем хозяевами своей организации», «Новые условия, новые задачи пионерорганизации и развитие новой системы // Вожатый. – 1929, № 19, Ф. Корольов, И. Фильцер «Что должен знать вожатый пионеротряда», «Партия, комсомол и детское движение» [7, с. 20 – 24; 6].

Розділи цього етапу (зміст роботи та методика робота загону) включали всього 12 тем, 3 завдання, «метод проробки» та рекомендовану літературу. Заслуговують на увагу 3 завдання (по 2 години кожне) до розділу «Методика роботи загону». Наприклад, перше завдання стосувалося планування роботи загону, під час якого курсанти розподілялися на групи по 2-3 особи, кожна з яких отримувала своє завдання:

- перша група – складала колективно місячний план роботи загону;
- друга група – складала колективно план роботи ланки;
- третя група – складала колективно план для одного змішаного та одного цілісного зібрання загону, перед яким постало завдання провести в полі боротьбу з гризунами.

Друге завдання було індивідуальним та передбачало розробку програми школи вожатих ланок у загоні на один місяць для новоствореного загону, а також плану одного заняття школи вожатих ланок.

Третє завдання, так, як і перше, було розраховане на роботу трьох груп:

- перша група повинна була описати всі форми обліку в загоні;
- друга група описувала, процес організації та проведення річного огляду загону;
- третя – описувала як організувати та провести конкурс і виставку в загоні.

Кінцевим етапом цього розділу були дві обов'язкові звітні конференції на теми: «Методи і система піонерського загону», «Облік і планування роботи загону» [7, с. 24 – 36].

Практика курсантів із дитячого руху займала 76 годин і включала дослідження загонів з питань змісту та методики роботи (12 годин), до якого входило 2 розділи «Змісту роботи загону» та «Методики роботи загону». До структури практики належали:

- практикум із трудового навчання й техніки (радіо-, електросправа, домогосподарство) – 24 години;
- практикум із сільського господарства (птахогосподарство, піонер – город, спостереження за погодою) – 24 години;
- практикум творчого спрямування (ляльковий театр, оркестр, танці та ін.) – 24 години;
- практикум із фізичного виховання – 16 годин [7, с. 36 – 47].

Мета практики полягала в навчанні курсантів у процесі дослідження збирати фактичні матеріали та опрацюванні їх. Темами для опрацювання підбирали запитання з програми курсів, її розділів, змісту та методики роботи. З розділу «Зміст роботи загону» потрібно було зібрати факти участі дітей у індустріалізації; вивчити, як працюють загони серед неорганізованих дітей і т.д. Із розділу «Методика роботи загону» – вивчити як планується і виконується робота загону, описати, як проводиться збір загону і збір ланок, вивчити роль і роботу

організатора в загоні. Для проведення дослідження всі курсанти прикріплювалися до загонів по 2-3 особи. Отримавши чіткі завдання з відповідної теми, курсанти в позанавчальний час проводили свою роботу в загонах, а заплановані 12 годин практики використовувалися для узагальнення зібраного матеріалу. При проведенні практики важливу роль приділяли тому, щоб курсанти не тільки робили висновки з дослідження, а й спостерігали та збирали факти з досвіду роботи організації. Також курсанти проходили практикум із трудового навчання і техніки, з сільського господарства, творчого спрямування, з фізичної культури.

Під час навчання та проходження практики курсанти вели щоденники, в яких записували та аналізували свої помилки. Цікавими та ефективними на наш погляд формами контролю були стіннівки, звітні конференції, анкетування серед слухачів та педагогів. Дієвим методом підвищення якості роботи курсів виявився метод змагання. Його застосовували з перших днів шляхом проведення серед слухачів змагань на найкращу успішність, активність, організацію роботи, відвідування занять.

Використання різних методів роботи на курсах сприяли активності та самодіяльності курсантів. Тому навчальною програмою передбачалося виконання таких завдань, які забезпечували можливість орієнтуватися в багатьох проблемних питаннях. Ось чому на курсах було менше лекцій, а більше практичної роботи, бесід, конференцій, самостійної роботи. Крім того широко застосовувалися на практиці такі методи, як організація дебатів, нарад з організаторами дитячого руху, їх активом.

Після закінчення курсів слухачі готували звіт, в якому відображали всі свої знання, отримані під час теоретичної та практичної підготовки.

Висновки. Отже, як показав аналіз програмного забезпечення, у підготовці організаторів дитячого руху в Україні (20 – 30-х років ХХ століття) важлива роль відводилася практичному навчанню. Курсанти вчилися спостерігати, аналізувати, досліджувати роботу організацій, загонів у загальному та в деталях, подаючи матеріали у своїх щоденниках та звітах. Однак, на нашу думку, курси за місяць

своєї роботи не могли дати необхідних систематичних знань та навичок майбутньому організатору з теорії та практики дитячого руху.

У програмі обласних і окружних курсів особлива увага була зосереджена на питаннях педагогіки як найбільш важливого компоненту роботи організаторів дитячого руху. Розглядалися проблеми виховної роботи, статевого виховання, впливу середовища на особистість, розвитку дитячого руху та інші.

Таким чином, на курсах підготовки організаторів дитячого руху в Україні у 20 – 30-х роках ХХ століття курсанти вивчали історію розвитку і становлення дитячих організацій, методичні засади системи роботи з колективами і т.п. Велика роль відводилася самостійній роботі слухачів, де вони проявляли свої здібності, розвивали власну думку, мислення та збагачували свій кругозір.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективою подальших розвідок даної наукової проблеми є таке питання, як порівняльний аналіз програмного забезпечення підготовки організаторів дитячого руху в Україні у 20 – 30 роках ХХ століття та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер І. Заочні курси піонервожатих при журналі «Піонервожатий». Робота з жовтеньками / [склала І. Адлер]. – Київ : Вид-во ЦК КП(б)У «Комуніст», 1935. – 29 с.
2. Алиева Л.В. Педагогика пионерского поручение: кн. для учителя / Л.В. Алиева. – М. : Просвещение, 1990. – 127 с.
3. Белінський П. Заочні курси піонервожатих при журналі «Піонервожатий». Стінна газета в школі, в піонерському загоні / [склав П. Белінський]. – К. : Вид-во ЦК КП(б)У «Комуніст», 1935. – 30 с.
4. В допомогу вожатому: До 15-річчя ВЛКСМ. – О., 1933. – 24 с.
5. Коляда Н.М. Підготовка організаторів дитячого руху: уроки минулого та перспективи та майбутнє / Н.М. Коляда // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць УДПУ / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред) та інші]. – Умань : ПП Жовтий, 2010 – Випуск 2. – С. 189 – 197.

6. На допомогу вожатому піонерзагону. Робоча книжка для двохтижневих курсів комсомольців, що мобілізовані на піонерроботу. – Харків : Всеуш. заочний інститут народної освіти, 1930. – 31 с.
7. Программа областных и окружных курсов пионерработников. – Москва: Отдел кадров. Центр. Дома Деткомдвижения ЦБ ДКО – ЦК ВЛКСМ, 1930. – 88 с.
8. Руденко И.В. Подготовка организатор детского движения в России (историко-педагогический анализ) : монография / И.В. Руденко ; [под. ред. Л.В. Алиевой] – М. : Пед. общество России, 2008. – 232 с.

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз програм обласних і окружних курсів підготовки організаторів дитячого руху в Україні у 20 – 30 роках ХХ століття. Автор висвітлює основні етапи організації та проведення курсів, їх роль у підготовці організаторів дитячого руху.

Ключові слова: *організатор дитячого руху, програми обласних і окружних курсів, курсанти, навчальні плани.*

В статье произведён историко-педагогический анализ программ областных и окружных курсов подготовки организаторов детского движения в Украине в 20 – 30 годах ХХ века. Автор освещает основные этапы организации и проведения курсов, их роль в подготовке организаторов детского движения.

Ключевые слова: *организатор детского движения, программы областных и окружных курсов, курсанты, учебные планы.*

In article the historical-pedagogical analysis of programs of regional and district courses of preparation of organizers of children's movement in Ukraine in 20 – 30th of the XX-th century is made. The author shines the basic stages of the organization and carrying out of courses, their role in preparation of organizers of children's movement.

Keywords: *the organizer of children's movement, the program of regional and district courses, cadets, curricula.*